

(Research Article)

Semantics analysis of the word "Qur'an" in Sermon 198 of Nahj al-Balagha based on the Conceptual Blending Theory

Reza Zainli¹, Seyyed Mohammad Mousavi Befaroui^{2*}, Ahmad Zare Zardini³

Submit Date: 19 August 2022

Revise Date: 2 October 2022

Accept Date: 11 November 2022

Publication Date: 21 December 2022

(Page 31-55)

Abstract

The present study, using the "Conceptual Blending Theory" which is one of the latest theories of "cognitive linguistics", seeks to explain the conceptual metaphors used about the "Quran" in sermon 198. For this purpose, four metaphorical phrases from this sermon were selected, and using the four-space pattern, the stages of meaning creation were depicted. The findings of the study show that the words "sea", "strong building", "healing" and "shield", which have been used to describe the Qur'an in the source area, and play a precise explanatory role in the metaphorical understanding of the destination area (the word of the Quran), and from this through a new reading, novel points can be inferred. The findings indicate that Imam (a.s.) had a comprehensive insight by using these phrases and the application of this theory can open new horizons in explaining the metaphorical concepts of Nahj al-Balagha.

Keywords: Qur'an, Nahj al-Balagha, Cognitive linguistics, Conceptual blending.

1. Ph.D. student of Nahj al-Balagha Science and Education, Faculty of Theology and Islamic Studies, Meybod University, Meybod, Iran
2. Associate Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Faculty of Theology and Islamic Studies, Meybod University, Meybod, Iran
3. Associate Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Faculty of Theology and Islamic Studies, Meybod University, Meybod, Iran

*: Corresponding Author:

Email: muosavi@meybod.ac.ir

How to cite this article: Zainli, R., Mousavi Befaroui, S. M., Zare Zardini, A. (2022). Semantics analysis of the word "Qur'an" in Sermon 198 of Nahj al-Balagha based on the Conceptual Blending Theory, *Quarterly Journal of Nahj al-Balagha Research*, 10(39), 31-55. DOI: 10.22084/NAHJ.2023.26863.2856

Extended Abstract

1. Introduction

The words of Amir al-Mu'minin Ali (peace be upon him) in Nahj al-Balagha, which is known for its eloquence, provide a precise, subtle and at the same time deep explanation in various fields.

Among the epistemological contents of Nahj al-Balaghah is the "Introduction and expression of the characteristics of the Holy Qur'an". Imam (a.s.) has mentioned the Quran many times in his sermons, letters, and aphorisms; Sometimes he has addressed the verses of the Quran and their implicit expression in speech, and sometimes he has directed the audience's attention to its commands, and in some cases, he has presented the words of revelation in the most beautiful way in the form of descriptive and metaphorical expressions; the peak of these beautiful phrases can be seen in the final verse of sermon 198 in the form of fifty characteristics.

Since the first centuries after compilation of this book, the translators and commentators of Nahj al-Balagha have interpreted Nahj al-Balagha by drawing on their knowledge and expertise, the social conditions of the society and based on their ideologies as well as being influenced by previous commentaries.

One of the characteristics of religious texts, including Nahj al-Balagha, is their multi-layered nature; In these texts, literary techniques are used on a relatively wide level, which, while adding beauty to speech, transform abstract and intangible concepts into concrete concepts in an artistic and wise manner. The process of finding the real meaning of the underlying layers of the text is carried out using cognitive linguistics, and this branch of linguistics has given us means of understanding the meaning by presenting different theories.

2. Theoretical Framework

In recent years, the knowledge of "cognitive linguistics" which has reached new theories in the field of understanding meaning, can play its role in the field of explaining the concepts of religious texts, including Nahj al-Balagha. Conceptual metaphor and the contemporary theory of metaphor explain metaphor in the framework of cognitive semantics. According to Lakoff (1992), conceptual metaphor is an abstract conceptual understanding of the destination field based on concrete and objective conceptual experience in the source field. The ineffectiveness of this approach in analyzing concepts that had more than two areas of origin and destination provided the ground for another cognitive theory

called "mental spaces" theory by Fauconie (1985). Based on this approach, mental space, as one of the basic conceptual structures, is actually the environment that man creates in his mind according to his knowledge of the outside world and his experiences from this world. Some cognitive linguists consider the Conceptual Blending Theory as a completed form of the theory of mental spaces, although this theory is closely related to the perspective of conceptual metaphor. Conceptual mixture theory was proposed to solve the problems that the previous two theories were incapable of. Fauconnier and Turner (1994-2002) presented the Conceptual Blending Theory based on four mental spaces. The mental process of conceptual fusion has four main areas; Two inputs, public space, and mixed space are concepts that take place during three stages of composition, completion, and explanation. In this mental procedure, the abstract concept or thought and the concrete and tangible concept are placed against each other until their points of similarity come together in the general space, and then by combining the points of similarity and difference in the field of the mixture, conceptually, a new semantic domain called "emergent semantic structure" is created.

3. Method

In this study, after presenting and explaining the theoretical framework of the subject, focusing on Sermon 198, four metaphors: "a sea whose depth cannot be understood", "a building whose pillars do not collapse", "It is healing in which there is no fear of illness" and "It is a shield for whoever wears it" from the descriptive expressions of imam Ali in the introduction of the Qur'an. And while expressing the opinions of the commentators regarding these concepts, according to the Conceptual Blending Theory, hidden points that have been unnoticed by the commentators are mentioned. Considering the hypothesis that using the "Conceptual Blending Theory" can help us better understand the metaphorical expressions of Nahj al-Balagha, we are looking for an answer to this question:

A: Can the application of Conceptual Blending Theory in the conceptual metaphors of Nahj al-Balagha lead us to a new and deeper understanding than what the commentators have brought in explaining these expressions?

B: Did Imam (a.s.) pay attention to a comparative dimension between the abstract and the concrete spheres in using metaphorical combinations to describe the Qur'an, or was a set of comparisons of these two spheres the subject of the Imam's attention?

4. Conclusion

The application of the "Conceptual Blending Theory", which is actually the result of previous cognitive opinions, i.e. perceptual metaphor and mental spaces, can lead us to infer new points and concepts by creating deeper and more precise mental spaces in explaining the conceptual metaphors of Nahj al-Balagha. In this article, an attempt was made to analyze four conceptual metaphors related to the introduction of the "Holy Qur'an" from sermon 198, using the "conceptual fusion theory". By using the model of four spaces proposed in this theory and considering the principles governing it and the mapping between the data in the spaces within the data and mixing them in the mixing space, with a more comprehensive view, different semantic aspects of conceptual metaphors are revealed. This semantic breadth is less commonly seen in the explanations. At the same time, the results obtained in the explanation of each metaphorical phrase show that Imam (a.s.) did not have a one-dimensional view in using metaphorical compounds to describe the subject, and has taken into considerations all dimensions of difference or similarity between the abstract subject (destination area) and the concrete subject (area origin) with the wide scope of his knowledge.

References[In Persian]

- Ewens, V. & Green, M. (2020). *Cognitive linguistics An Introduction* (Translated by Jahanshah Mirzabeigi) (Tehran: Agah Publishing. [In Persian])
- Ghaderi Bibak, M., Ghazanfari, S, A., Janatifar, M. (2018). Study and analysis of cognitive metaphors of Nahj al-Balagha in the field of this world and the hereafter (Nahj al-Balagha Research, 17(56), 85-108. [In Persian])
- Gulfam, A., Alavi, F. (2007). A look at the semantics of mental spaces (Al-Zahra University Humanities Quarterly, (63 and 64), 209-232. [In Persian])
- Haji Ghasemi, F. & Abedi Jozeini, M. (2020). A Study of the Conceptual Blending of Death in the Poetry of the Age of Ignorance Based on Gilles Fauconnier and Mark Turner's Model of Four Mental Spaces (Arabic Literature, 112), 151-166. [In Persian])
- Hasani Jalilian, F. & Haghbin, F. (2020). The Category of Verb from Prototypical Point of View on the Basis of Givon's Semantic Criteria (Each Verb as a Category, Western Iranian Languages And Dialect, 74, 33-35. [In Persian])
- Ibn Maysam, K. (1996). *Explanation of Nahj al-Balagha Ibn Maysam* (Translated by Mohammad Sadegh Aref et al, Mashhad: Islamic Research Foundation. [In Persian])
- Kalantari Khandani, E., Mohammadinia, M., Akbarizadeh, M. (2021). Investigating Quranic anger conceptual metaphors based on basic emotion and conceptual act theories, Journal of Language Research, 1338, 6-35. [In Persian])

- Labesh, A., Najafian, A., Roshan, B., Soltani, S. 2019. Meaning Construction Process in 87th Sermon of Nahj al-Balaghah, A Conceptual Blending Approach, *Linguistic inquiries*, 48, 1-23. [In Persian]
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2017). *Metaphors we live by* 'Translated by Jahanshah Mirzabeigi, Tehran: Agah Publishing. [In Persian]
- Makarem Shirazi, N. et al. (2015). The message of *Imam Amir al-Mu'minin, peace be upon him* 'Tehran: Islamic Library. [In Persian]
- Moradian Ghobadi, A. (1400). Analysis of the concept of Satan in the seventh sermon of Nahj al-balagheh based on the theory of conceptual fusion, *Nahj al-Balagha Research Journal*, No. 34, 21-50.
- Naghi Zadeh, M. & Oraki, G. (2017). Cognitive Analysis of the Conceptual Structure of the Qur'an in the Framework of Foucault's Theory of Mental Spaces, Relying on the Second 15 Components, *Journal of the Mind*, No. 65, 121-142. [In Persian]
- Oraki, G., Vaysi, E. & Shekaramiz, M. (2018). Exploring semantic principle of Construction and understanding concepts in Holy Qur'an based on Conceptual Blending Theory 'Advances in Cognitive Sciences, 20 (1), 74-89. [In Persian]
- Rasekh Mahand, M. (2014). *An Introduction to Cognitive Linguistics*, Tehran: Samat Publications. [In Persian]
- Sharif al-Radhi, M. (2000). *Nahj al balagheh*, Translated by Seyyed Jamaluddin Dinparvar: Tehran, Nahj al-Balaghah Foundation. [In Persian]
- Tabatabai, M. (1995). *Tafsir al-Mizan*, Translated by Mohammad Bagher Mousavi, Qom: Islamic Publications Office. [In Persian]
- Taylor, J. R. & Little Moore, J. (2017). *The Bloomsbury Companion to Cognitive Linguistics*, translated by Vajihe and Najmeh Farshi, Tehran: Navise Parsi Publications. [In Persian]

References[In Arabic]

- Khoei, H. (1965). *Minhaj al-Bara'a fi Sharh Nahj al-Balaghah*, Qom: Islamic Library Publications. [In Arabic]
- *The Holy Quran*. (2001). Translated by Makarem Shirazi, N. Tehran: Daftar-e-Motaleat-e-Tarikh va Maaref-e-Eslami. [In Arabic]

References[In English]

- Fauconnier, G. & Turner, M. (1998). *Conceptual integration networks*, Netherlands: Elsevier Publishing. [In English]

فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه

سال دهم، شماره ۳۹، پاییز ۱۴۰۱

DOI: 10.22084/NAHJ.2023.26863.2856

DOR: 20.1001.1.23455233.1401.10.39.2.2

(مقاله پژوهشی)

تحلیل معناشناسی واژه «قرآن» در خطبه ۱۹۸ نهج البلاغه بر اساس نظریه آمیختگی

رضا زینلی^۱، سید محمد موسوی بفرولی^{۲*}، احمد زارع زردینی^۳

بازنگری مقاله: ۱۴۰۱/۰۷/۱۰

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۵/۲۸

انتشار مقاله: ۱۴۰۱/۰۹/۳۰

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۲۰

(از ص ۳۶ تا ۵۵)

چکیده

در کلام امام علی (ع)، قرآن با زیباترین و دقیق‌ترین عبارات توصیف شده است. شروع نهج البلاغه نتوانسته‌اند، در این زمینه تمام زوایای اندیشه مولا علی (ع) را تبیین کنند. در سالیان اخیر دانش «زبان‌شناسی شناختی» در عرصه درک معنا به نظریاتی رسیده که می‌تواند در حوزه تبیین مفاهیم متون دینی از جمله نهج البلاغه کاربرد داشته باشد. از جدیدترین نظریات، «مدل آمیختگی مفهومی» فوکونیه و ترنر (۲۰۰۲) است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از این الگو، در پی تبیین استعاره‌های مفهومی به‌کاررفته در مورد «قرآن» در خطبه ۱۹۸ است. به این منظور، به تناسب ظرفیت یک اثر پژوهشی، چهار عبارت استعاری از این خطبه انتخاب و با استفاده از الگوی چهار فضایی، مراحل ساخت معنا به تصویر کشیده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، واژه‌های «بحر»، «تبیان»، «شفاء» و «جَنَه» که برای توصیف قرآن در حوزه مبدأ، به‌کاربرده شده در درک استعاری حوزه مقصد (واژه قرآن)، نقش تبیین‌کنندگی دقیقی را ایفا می‌کنند و از این طریق می‌توان با خوانشی جدید به نکات بدیع دست‌یافت. یافته‌ها حاکی است که امام (ع) در کاربرد این عبارات از ژرف‌نگری جامعی بهره برده است و کاربست این نظریه می‌تواند افق‌های جدیدی را در تبیین مفاهیم استعاری نهج البلاغه بگشاید.

کلید واژه‌ها: قرآن، نهج البلاغه، زبان‌شناسی شناختی، آمیختگی مفهومی.

۱. دانشجوی دکتری علوم و معارف نهج البلاغه، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه میبد، میبد، ایران

۲. دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه میبد، میبد، ایران

۳. دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه میبد، میبد، ایران

۱. مقدمه

کلام امیرالمؤمنین علی «علیه السلام» در نهج البلاغه که از بُعد فصاحت و بلاغت زبان زد عام و خاص است، در عرصه‌های مختلف تبیین‌کننده دقیق و ظریف و درعین حال عمیق مطالب است. از جمله مطالب ساحت معرفت‌شناسی نهج البلاغه، «معرفی و بیان ویژگی‌های قرآن کریم» است. امام (ع) در خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار، بارها و بارها از قرآن یاد کرده است؛ گاه به آیات قرآن و بیان ضمنی آن‌ها در سخن پرداخته و گاه توجه مخاطب را به احکام آن معطوف کرده است و در پاره‌ای از موارد در قالب عبارات توصیفی و استعاری به زیباترین شکل به معرفی کلام وحی پرداخته است؛ به طوری که اوج این عبارات زیبا را در قالب پنجاه ویژگی می‌توان در فراز پایانی خطبه ۱۹۸ ملاحظه نمود. مترجمان و شارحان نهج البلاغه از همان سده‌های نخستین بعد از نگارش این کتاب جلیل‌القدر به فراخور دانش و تخصص خویش، شرایط اجتماعی جامعه و بر مبنای ایدئولوژی‌های کلان خویش و همچنین تأثیرپذیری از شروح قبلی به تفسیر نهج البلاغه پرداخته‌اند.

یکی از ویژگی‌های متون دینی از جمله نهج البلاغه، چند لایه بودن آن‌ها است؛ در این متون، صنایع ادبی در سطح نسبتاً وسیعی به کار گرفته شده که ضمن زیبایی بخشی به سخن، مفاهیم انتزاعی و غیرقابل ملموس به شیوه‌ای هنرمندانه و البته خردمندانه به مفاهیم محسوس و ملموس مبدل می‌گردند. فرایند دستیابی به معنی واقعی لایه‌های زیرین متن، به کمک ابزارهای صورت می‌گیرد که امروزه زبان‌شناسی شناختی متضمن آن بوده و این شاخه علم زبان‌شناسی با ارائه نظریات مختلف، ابزار درک معنا را در اختیار ما گذاشته است.

۱-۱. بیان مسئله

در این پژوهش پس از بیان چارچوب نظری موضوع و تبیین آن، با محوریت خطبه ۱۹۸، به چهار استعاره «بَحْرًا لَا يَدْرُكُ قَعْرُهُ»، «تَبَيَّنًا لَا تُهْدَمُ أَرْكَانُهُ»، «و شِفَاءٌ لَا تُخْشَى أَسْفَاهُهُ» و «و جَنَّةٌ لِمَنِ اسْتَلَامَ»، از عبارات توصیفی حضرت در معرفی قرآن، پرداخته می‌شود و ضمن بیان آرای شارحان در رابطه با این مفاهیم، با توجه به نظریه آمیختگی مفهومی، نکات مستتری که از دید شارحان پنهان مانده، آورده می‌شود. با در نظر گرفتن این فرضیه که به کارگیری «مدل آمیختگی مفهومی» می‌تواند ما را درک بهتر عبارات استعاری نهج البلاغه یاری رساند به دنبال پاسخ به این سؤال هستیم:

الف: آیا کاربرد نظریه آمیختگی در استعاره‌های مفهومی نهج البلاغه می‌تواند ما را به درک نوظهوری و عمیق‌تری نسبت به آنچه تاکنون شروح در تبیین این عبارات آورده‌اند، برساند؟
ب: آیا امام (ع) در بهره‌گیری از ترکیبات استعاری جهت توصیف قرآن، به یک بُعد تطبیقی بین حوزه انتزاعی با حوزه ملموس توجه داشته یا مجموعه‌ای از تطبیق‌های این دو حوزه، مورد التفات حضرت بوده است؟

۲-۱. پیشینه پژوهش

در زمینه کاربرد معناشناسی شناختی با رویکرد استعاره مفهومی، فضاهای ذهنی و نظریه آمیختگی مفهومی در مطالعات مربوط به نهج البلاغه، در ایران پژوهش‌هایی انجام گرفته است؛ از جمله این موارد می‌توان به مقاله «تحلیل مفهومی استعاره‌های نهج البلاغه، رویکرد زبان‌شناسی شناختی» نوشته نورمحمدی (۱۳۹۱) اشاره کرد که نگارنده به دلیل محدود شدن بررسی‌های استعاره در نهج البلاغه به جنبه‌های زیبایی‌شناختی آن، تلاش نموده تا در چارچوب نظریه معاصر استعاره، به تحلیل مفهومی استعاره‌های نهج البلاغه و بازسازی مدل‌های شناختی آن‌ها بپردازد. مقاله «بررسی و تحلیل استعاره‌های شناختی نهج البلاغه در حوزه دنیا و آخرت» نوشته غضنفری (۱۳۹۷)، که نویسنده با واکاوی استعاره‌های مفهومی مربوط به دنیا و آخرت بدین نتیجه رسیده که در نهج البلاغه مفاهیم عقلی مانند زندگی دنیوی، آخرت، مرگ، اعمال نیک، انسان و کار بد از طریق نگاشت آن‌ها با حوزه‌های ملموسی چون گذرگاه، مقصد نهایی، کوچ، توشه، مسافر، موانع سفر مفهوم‌سازی شده‌اند. مقاله «مراحل ساخت معنا در خطبه ۸۷ نهج البلاغه از دیدگاه نظریه آمیختگی مفهومی» از لبش (۱۳۹۷) که به گفته نویسنده، هدف آن، صرفاً ترسیم مواردی از انواع شبکه‌های آمیختگی مفهومی موجود در متن خطبه ۸۷ نهج البلاغه، به‌عنوان نمونه‌ای از این متن بزرگ بوده و از این طریق درصدد تبیین آمیختگی مفهومی در ساختار جملاتی از فرازهای این متن زبانی - ادبی غنی بوده است تا از این منظر به بررسی عینی‌تر چگونگی شکل‌گیری معنا بپردازد. مقاله «تحلیل شناختی استعاره در نهج البلاغه بر پایه نظریه ترنر و فوکونیه» نوشته سلیمی (۱۳۹۸)، نشان می‌دهد که مدل آمیختگی مفهومی در بسیاری از مفاهیم دینی و اخلاقی استعاری نهج البلاغه همچون تقوا، فسق و فجور، مرگ، کوته‌بینی و بلندنظری انسان و ... قابل‌بازسازی بوده و کاربرد آن در این موضوعات به تبلور تعابیر جدید متن می‌انجامد. در مقاله «تحلیل مفهوم شیطان در خطبه هفتم نهج البلاغه بر اساس نظریه آمیختگی مفهومی» نوشته مرادیان قبادی (۱۴۰۰)، از طریق کاربست نظریه یادشده، تلاش شده است تا شیوه طرح مفهوم شیطان و ترکیب عناصر و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده آن در نهج البلاغه از نظر زبان‌شناسی شناختی بازسازی شود.

پژوهش حاضر به‌طور خاص به دنبال اثبات همه‌جانبه‌نگری امام (ع)، در کاربرد عبارات استعاری و همچنین دست‌یابی به خوانشی جدید و یافتن مفاهیم دقیق‌تر و مستتر در توصیفات مولا علی (ع) از قرآن، در ضمن خطبه ۱۹۸ نهج البلاغه می‌باشد.

۳-۱. ضرورت و اهمیت پژوهش

زبان‌شناسی شناختی با ارائه نظریات جدید در عرصه درک معنا در متون ادبی گام‌های مؤثری برداشته است. از آنجا که بخش زیادی از کلام امیرالمؤمنین (ع) در نهج البلاغه شامل استعاره، مجاز، کنایه و سایر آرایه‌های ادبی است که باعث تداعی فضاهای ذهنی متنوع، در ذهن خواننده می‌شود؛ لازم است با کاربست نظریاتی چون «آمیختگی مفهومی» ابعاد و زوایای پنهان پیام متن استنتاج شود تا از این رهگذر خوانش جدیدی از متن که تاکنون سابقه نداشته است، ارائه شود.

۲. بحث

۲-۱. چارچوب نظری پژوهش

زبان‌شناسی شناختی که به‌عنوان یکی از زیرشاخه‌های زبان‌شناسی در دهه ۷۰ میلادی معرفی شد، امروزه به‌عنوان یکی از مکاتب مهم این علم محسوب می‌شود. این علم با ارائه ابزارهای مختلف می‌تواند در حوزه معنا ما را به نتایج جدیدی رهنمون سازد.

در زبان‌شناسی شناختی، زبان، ابزاری برای ساماندهی پردازش و انتقال اطلاعات است و به‌عنوان پردازشگر اطلاعات به‌دست‌آمده از جهان خارج عمل می‌کند و نیز مجموعه ساخت‌مندی از مقولات معنی‌دار است که به ما کمک می‌کند تا با تجربیات جدید مواجه شویم و آن‌ها را درک کنیم و اطلاعات درباره تجربیات قدیم را ذخیره و مقوله‌بندی کنیم؛ بنابراین زبان‌شناسی شناختی به مجموعه‌ای از نظریه‌ها اطلاق می‌شود که به ابعاد شناختی ارتباط زبانی می‌پردازند (تیلور و لیتل مور، ۱۳۹۶: ۹). در ادامه پژوهش‌های زبان‌شناسان شناختی، همچون لیکاف^۱، فیلمور^۲، جانسون^۳، تالمی^۴، فوکونیه^۵ و ترنر^۶ درباره «معنا»، زمینه پیدایش نگرش جدیدی در مطالعه معنا تحت عنوان معناشناسی شناختی را فراهم کرد (اورکی و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۵).

معناشناسی شناختی، شامل مفاهیم و مباحثی مانند استعاره و مجاز، معنای دایره‌المعارفی، مقوله‌بندی و نظریه سرنمون^۷، فضای ذهنی^۸ و آمیزه مفهومی^۹ می‌شود (راسخ مهند، ۱۳۹۲: ۳۸).

۱-۲-۱. از استعاره مفهومی تا نظریه آمیختگی مفهومی

در این بخش لازم است پس از معرفی نظریه «استعاره مفهومی» به سیر تدریجی تکامل علمی این نظریه به سمت ارائه نظریه «آمیختگی مفهومی» پرداخته شود. ارائه نظریه «استعاره مفهومی» منجر به پیدایش نظریه «فضاهای ذهنی» شد و در نهایت با بسط و تکمیل نظریه اخیر، زمینه شکل‌گیری نظریه «آمیختگی مفهومی» فراهم آمد. البته ذکر این مطالب صرفاً بیان جریان تاریخی نظریه نیست بل «که از این رهگذر، درصدد تبیین ارتباط استعاره‌های مفهومی با نظریه «آمیختگی مفهومی» می‌باشیم.

1. George Lakoff
2. Charles Fillmore
3. Mark Johnson
4. Leonard Talmy
5. Gilles Fauconnier
6. Mark Turner

۷. نظریه سرنمون (prototype theory) با نگاهی شناختی، تعریف نوبنی از مقوله و اعضای آن ارائه کرده است. در این نظریه، سرنمون‌ها روشن‌ترین اعضای هر مقوله هستند که نسبت به بقیه اعضا مرکزی‌ترند و دیگر اعضا درجاتی از مشخصه‌های سرنمونی را از خود نشان می‌دهند. (حسنی جلیلیان و همکاران، ۱۳۹۸: ۱).

8. mental spaces
9. conceptual blending

لیکاف و جانسون^۱ (۱۹۸۰)، نخستین بار این موضوع را مطرح کردند که فرایند ساخت و ادراک که تحت عنوان «مفهوم‌سازی»^۲ از آن یاد می‌شود، بر پایه ابزار شناختی استعاره و مجاز و طرح‌واره‌های تصویری شکل می‌گیرد (اورکی و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۵). آن‌ها بیان می‌کنند: «ما دریافتیم استعاره در زندگی روزمره‌مان نه تنها در زبان بلکه در اندیشه و عمل نیز نفوذ دارد. ماهیت نظام مفهومی عادی ما که اندیشه و عملمان مبتنی بر آن است از بنیاد استعاری است. اگر در این گفته که نظام مفهومی ما عمدتاً استعاری است حق با ما باشد آنگاه نحوه تفکر ما، آنچه تجربه می‌کنیم و آنچه به صورت روزمره انجام می‌دهیم عمدتاً استعاری است» (ونز و گرین، ۱۳۹۸: ۹). گویا نظام مفهومی ساختار ادراکات، نحوه مرادده انسان در جهان و چگونگی تعامل انسان‌ها با یکدیگر دارای ماهیتی استعاری است؛ بنابراین چگونگی اندیشیدن تجربه‌ها و همه اعمال روزانه انسان با استعاره درهم‌آمیخته‌اند تا وضوح اندیشه‌ها بیشتر شود و ساختار ادراکات و دریافت‌های انسان شکل گیرد (کلاتری و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۴). استعاره مفهومی و نظریه معاصر استعاره در چارچوب معناشناسی شناختی به تبیین استعاره می‌پردازد (قادری بی‌باک و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۰). گفتنی است مفهوم استعاره در زبان‌شناسی شناختی نسبت به مفهوم آن در سنت بلاغت اسلامی حوزه گسترده‌تری دارد که تشبیه و بسیاری از کنایه‌ها را نیز در برمی‌گیرد. اهمیت استعاره در ساختاردهی به مفاهیم انتزاعی در ذهن انسان و نمود گسترده آن در زبان روزمره، شکل‌گیری نظریه استعاره مفهومی لیکاف و جانسون را در پی داشته است. زبان‌شناسی شناختی معتقد است که جایگاه استعاره به کلی در زبان نیست، بلکه خاستگاه آن را باید در چگونگی مفهوم‌سازی یک قلمرو ذهنی برحسب قلمرو ذهنی دیگر یافت. استعاره را باید نگاشت و انطباق بین یک قلمرو مبدأ به یک قلمروی مقصد دانست (همان). بر اساس نظر لیکاف (۱۹۹۲) استعاره مفهومی در اصل درک مفهومی انتزاعی در حوزه مقصد بر اساس تجربه مفهومی ملموس و عینی در حوزه مبدأ است. ساده‌ترین شیوه تبیین استعاره مفهومی این است که بگوییم حوزه مفهومی الف همان حوزه مفهومی ب است به شرط آنکه تفسیر و تصویرسازی حوزه مبدأ^۳ (مفهوم عینی) به گونه‌ای باشد که حوزه مقصد^۴ (مفهوم انتزاعی) به راحتی درک شود (کلاتری و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۴).

اگرچه رویکرد تجربه‌گرایانه لیکاف، از کارکرد فرایند شناختی استعاره در تبیین مفاهیم انتزاعی و ناملموس پرده برداشت، ناکارآمدی آن در تبیین کامل فرایندهای ادراکی و دریافت مفاهیم ساختارهای زبانی پیچیده که قلمرو مفهومی آن‌ها بیش از دو حوزه مفهومی مبدأ و مقصد را در برمی‌گیرد، زمینه طرح نظریه شناختی دیگری را تحت عنوان نظریه «فضاهای ذهنی» توسط فوکونیه (۱۹۸۵) فراهم ساخت. بر پایه این رویکرد فضای ذهنی، به عنوان یکی دیگر از ساختارهای مفهومی بنیادین، در واقع محیطی است که انسان برحسب شناخت خود از جهان خارج و تجربیاتش از این جهان، در ذهن می‌سازد و می‌توان آن را بخش گسترده‌ای از چیزی تلقی کرد که به عنوان پس‌صحنه قوای شناختی به هنگام

1. Lakoff & Johnson

2. conceptualization

3. source domain

4. target domain

تفکر یا مطالعه، به صورت پویا برانگیخته می‌شود (نقی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲۶). فوکونیه، منابع بسیاری را برای ساختن فضاهای ذهنی معرفی می‌کند. یکی از این منابع، مجموعه حوزه‌های مفهومی است که ما از قبل آن را می‌شناسیم؛ مثلاً صحبت کردن در مکان‌های عمومی با اطرافیان، خرید و فروش و چانه زدن و ... منبع دیگر برای ساخت فضاهای ذهنی تجربه بلا فصل و بی‌واسطه ماست؛ مثلاً در جمله «حامد را هنگام رفتن به مدرسه می‌بینم»، فضای «به مدرسه رفتن حامد» در ذهن ما ساخته می‌شود. منبعی دیگر، سخنانی است که از مردم می‌شنویم؛ مثلاً دوستی به ما می‌گوید که «امروز مادرم برای اولین بار لباس آبی پوشید» و در ذهن ما فضای ذهنی جدیدی از «لباس آبی مادر او» تشکیل می‌شود (گلفام و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۱۶). فضای اولیه (پایه) که مبنای تولید جملات قرار می‌گیرد «فضای شامل^۱» نام دارد که با واقعیت جهان خارج است و یا از نظر گوینده، واقعی است. فضای ذهنی ساخته شده بر مبنای فضای پایه «فضای زیرشمول^۲» نامیده می‌شود. فوکونیه این ویژگی فضاهای ذهنی را که بر اساس آن، یک ساختار فضای ذهنی بر پایه ساختار فضای ذهنی دیگر توصیف و تبیین شود به «اصل دسترسی^۳» تعبیر کرده است. بر پایه این اصل، از طریق نام‌گذاری یک عنصر در یکی از فضاها می‌توان به عنصر قرینه آن در فضای دیگر دسترسی پیدا کرد (نقی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲۷).

۱-۲-۲. نظریه آمیختگی مفهومی

برخی زبان‌شناسان شناختی، نظریه آمیختگی مفهومی را شکل تکمیل شده نظریه فضاهای ذهنی می‌دانند. هرچند این نظریه با دیدگاه استعاره مفهومی نیز رابطه تنگاتنگی دارد، نظریه آمیختگی مفهومی برای حل مسائلی مطرح شد که دو نظریه قبلی از آن ناتوان بودند. درحالی‌که فوکونیه دیدگاه فضاهای ذهنی را برای توصیف نحوه ساختن معنی ارائه کرده بود و ترنر ساختن معنا را به استعاره مفهومی ربط می‌داد، همکاری آن‌ها نشان داد برخی مسائل معنایی با هیچ‌یک از نظریه‌های مذکور حل‌شدنی نیست، نظریه آمیختگی مفهومی حاصل تلاش آن‌ها برای حل آن مسائل بود (راسخ مهند، ۱۳۹۲: ۱۲۶). آمیختگی، فرآیندی پویاست که در حین اندیشیدن، سخن گفتن و گوش سپردن، فعال می‌شود و توانایی خیال‌پردازی، اساسی‌ترین چرخه فرآیند آمیختگی و تلفیق مفهومی به شمار می‌رود (حاجی قاسمی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵۴). طبق الگوی دو حوزه‌ای استعاره مفهومی، اگر استعاره حاصل نگاشت بین دو حوزه مبدأ و مقصد باشد، طبق این نظریه در استعاره مفهومی با تلفیق دو حوزه شناختی مبدأ و مقصد حوزه سومی تشکیل می‌شود که لزوماً برابر حاصل جمع دو حوزه نیست (راسخ مهند، ۱۳۹۲: ۱۲۶).

۱-۲-۲-۱. حوزه‌های اصلی نظریه الگوی چهار فضایی

فرآیند ذهنی تلفیق مفهومی دارای چهار حوزه اصلی، دو درون داد^۴، فضای عام^۵ و فضای آمیزه مفهومی^۶

1. parent space
2. daughter space
3. access Principle
4. input
5. generic space
6. conceptual blending space

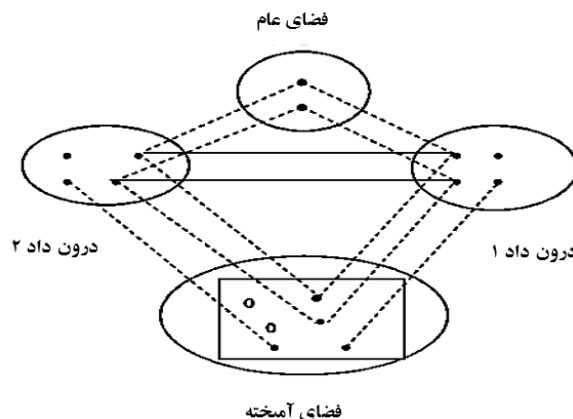
است که طی سه مرحله ترکیب^۱، تکمیل^۲ و توضیح^۳ صورت می‌گیرد. فضای درون‌داد شماره ۱ در واقع همان فضای مفهومی قلمرو مبدأ و فضای شماره ۲ نیز همان فضای مفهومی قلمرو مقصد در نظریه استعاره مفهومی است. فضای سوم فضای عام است که در بردارنده اطلاعات و عناصری است که در فضاهای درون‌داد و فضای آمیخته موجود و مشترک است و سرانجام فضای آمیخته که از آمیزش عناصری از فضاهای درون‌داد اول و دوم پدید می‌آید و ساختاری نوپدید و معنایی بدیع و جدید خلق می‌کند که ممکن است برخی از مؤلفه‌ها و عناصر آن نیز در فضاهای درون‌داد وجود نداشته باشد (مرادیان قبادی، ۱۴۰۰: ۲۶).

فضای آمیخته با نگاشت بخشی از ساختارها با انگاره‌های شناختی موجود در شبکه مفهومی و فرافکنی آن ساختار از فضای درون‌داد، فضای سوم شکل می‌گیرد و معنایی نوظهور را موجب می‌شود که با قوه استدلال و استنباط انسان مرتبط است (لبش و همکاران، ۱۳۹۷: ۷).

واپس‌فکنی^۴: ساختاری که در فضای آمیخته ساخته می‌شود به فضاهای درون‌داد فرافکن و باعث تغییر آن‌ها می‌شود. از این‌رو، هرچند شبکه‌های آمیختگی در پاسخ به نیازهای معناسازی فعلی شکل می‌گیرند، فضاهای آمیخته می‌توانند در صورت برجسته و مفید بودن، در یک فرهنگ یا جامعه زبانی قراردادی شوند (نجفی و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۲۹). به‌عنوان مثال در داستان آشنای دو مرغابی و لاک‌پشت که مرغابی‌ها با خشک شدن آبگیر تصمیم می‌گیرند چوبی را به نوک بگیرند و لاک‌پشت با دهان وسط چوب را گرفته تا او را با خود به آبگیری دیگر ببرند؛ علاوه بر شکل‌گیری «مرغابی سخنگو» در فضای پیوسته که ترکیبی از ویژگی انسان و حیوان است، ممکن است ویژگی‌های دیگر انسان برای مرغابی‌ها در ذهن خواننده تصویرسازی شود. در نتیجه شکل‌گیری «مرغابی‌های دوراندیش» حاصل فرایند واپس‌فکنی فضای آمیخته به فضای درون‌داد است.

در آمیزه مفهومی، نگاشت‌هایی بین عناصر همتای فضاهای ورودی وجود دارد، خطوط پیوسته در شکل، نشان‌دهنده نگاشت‌های متقابل است که انواع مختلفی دارند (فوکونیه و ترنر، ۱۹۹۸: ۱۴۲).

1. composition
2. completion
3. elaboration
4. backward projection

شکل ۱. نمودار چهار فضایی (فکونیه و ترنر، ۱۹۹۸: ۱۴۲)

در آمیزه مفهومی، نگاشت‌هایی بین عناصر همتای فضاهای ورودی وجود دارد. خطوط پیوسته در شکل، نشان‌دهنده نگاشت‌های متقابل است که انواع مختلفی دارند: نگاشت بین قالب‌ها و نقش‌ها در قالب‌ها. نگاشت‌هایی از نظر هویت، دگرگونی، نمایندگی؛ ارتباطات استعاری و ... شبکه‌ها در موارد دیگر آمیزه مفهومی ممکن است فضاهای ورودی بیشتری داشته باشد و حتی فضاهای ترکیبی متعددی نیز داشته باشد. (همان)

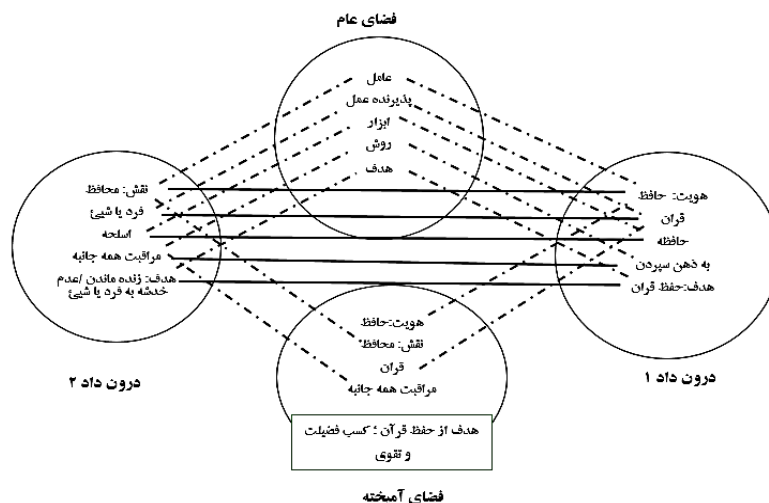
۱-۲-۲-۲. مراحل فرایند آمیختگی مفهومی

فضای آمیخته دارای ساختاری نوظهور است که از سوی درون‌داده‌ها فراهم نمی‌شود و به سه طریق مرتبط به هم رخ می‌دهد؛ ترکیب، تکمیل، گسترش. ترکیب، شامل ترکیب عناصر از درون‌داده‌های مجزاست. تکمیل، شامل برانگیختگی طرح‌واره‌هاست. ساختار درون آمیخته را می‌توان گسترش داد، این فرایند، فرایندی فعال است که ساختار منحصر به فردی را برای فضای آمیخته ایجاد می‌کند (لبش و همکاران، ۱۳۹۷: ۹).

در این رویه ذهنی درون‌داد یک، مفهوم انتزاعی یا همان اندیشه و درون‌داد دو، مفهوم ملموس و محسوس در برابر یکدیگر قرار می‌گیرند تا نقاط تشابه‌شان در فضای عام گرد هم آیند و سپس با ترکیب شدن نقاط تشابه و تفاوت در حوزه آمیزه مفهومی، حوزه معنایی جدیدی به نام «ساختار معنایی نوپا» آفریده می‌شود که ممکن است با واقعیت‌های دنیای بیرونی مطابقتی نداشته باشد (حاجی‌قاسمی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵۵).

برای مثال زمانی که در توصیف یک حافظ قرآن، جمله «آن حافظ یک محافظ است» را به کار می‌بریم، حافظ و محافظ را، در نظر می‌گیریم؛ عناصری از قلمرو درون‌داد حافظ و عناصری از قلمرو درون‌داد محافظ به فضای آمیزه فراقنده می‌شوند، در مثال فوق فرایند تکمیل، قالب‌های حافظ و محافظ

و نحوه درک ما از این دو حوزه را نشان می‌دهد. با توجه به شکل ۲ که الگوی آمیختگی «آن حافظ یک محافظ است» ترسیم شده است، بر اساس طرح‌واره‌های ذهنی، در «فضای عام» عاملی را در نظر داریم که در برنامه زندگی خویش، عملی را در جهت رسیدن به هدفی خاص بر روی چیزی (پذیرنده عمل) انجام می‌دهد. عناصر و فاکتورهای عمومی به دو درون داد، نگاشت می‌شوند، سپس با نگاشت ویژگی‌های متناظر در دو درون داد، برخی ویژگی‌ها به تناسب موضوع در فضای آمیخته گرد هم آمده و در اینجا است که ساختاری نوپا شکل می‌گیرد. در مثال ما، فضای آمیخته، تصویری از یک حافظ را ترسیم می‌کند که در برنامه زندگی خویش در نقش یک محافظ ظاهر می‌شود و هدفش حفظ قرآن است، اما صرفاً همه تلاش او به اینجا ختم نمی‌شود، بلکه روش زندگی او محافظت و پاس‌داشت دستورات قرآن است. او در ظاهر هدف حفظ قرآن را در نظر دارد؛ ولی در باطن به دنبال آمیخته شدن قرآن با گوشت و خونس می‌باشد. در واقع او حفظ قرآن را ابزاری برای کسب و حفظ فضایل و تقوی قرار داده است. این چیزی است که از ترکیب ویژگی‌ها و در نتیجه بسط یا گسترش موضوع، در فضای آمیخته به دست می‌آید. در طرح ذیل الگوی چهار فضایی مثال فوق‌الذکر ترسیم شده است.

شکل ۲. الگوی آمیختگی «آن حافظ یک محافظ است»

۲-۲. تحلیل داده‌های پژوهش

عبارات استعاری در معرفی «قرآن» بیشتر در ضمن خطبه‌هایی چون خطبه ۱۸، ۵۸، ۱۱۰، ۱۵۲ و ۱۹۸ آمده است که جامع‌ترین عبارات در توصیف قرآن در پایان خطبه ۱۹۸ ارائه شده است. ما در این پژوهش به فراخور و ظرفیت یک مقاله پژوهشی به چهار استعاره مفهومی در خطبه ۱۹۸، به شکل گزینشی می‌پردازیم. انتخاب این عبارات طوری صورت گرفته است که در مجموع مفاهیم استنتاج‌شده با کمترین

هم‌پوشانی، بتواند معرفی نسبتاً جامعی از قرآن را ارائه دهد. حضرت در فرازهای پایانی این خطبه در معرفی قرآن می‌فرماید:

«ثُمَّ أُنزِلَ عَلَيْهِ الْكِتَابُ نُورًا لَا تَطْفَأُ مَصَابِيحُهُ وَ سِرَاجًا لَا يَخْبُو تَوَقُّدُهُ وَ بَحْرًا لَا يُدْرِكُ قَعْرُهُ وَ مِنْهَا جَا لَا يُصِلُّ نَهْجُهُ وَ شِعَاعًا لَا يُظْلِمُ ضَوْؤُهُ وَ فُرْقَانًا لَا يُخَمِّدُ بُرْهَانَهُ وَ تَبْيَانًا لَا تُهْدِمُ أَرْكَانَهُ وَ شِفَاءً لَا تُخْشَى أَسْقَامُهُ... وَ جَنَّةً لِمَنْ اسْتَأْلَمَ وَ عِلْمًا لِمَنْ وَعَى وَ حَدِيثًا لِمَنْ رَوَى وَ حُكْمًا لِمَنْ قَضَى» آنگاه قرآن را بر قلب نازنینش فرو فرستاد نوری که چراغ‌هایش هرگز به خاموشی نگراید و فروغش کم‌رنگ نگردد و دریایی ژرف و بی‌پایان و راهی بی‌گمراهی و خوش‌فرجام و شعاعی که نورش خاموش نشود، روشنایی که برهانش تیره نگردد و بنیانی که پایه‌هایش هرگز ویران نشود و بهبود و شفایی که دیگر بیماری نبیند... و سپری است برای کسی که آن را سپر گیرد و سرمایه‌دانشی است برای کسی که آن را حفظ کند و حدیث و گفتاری است برای هر که راوی آن باشد و حکم قاطع و نهایی است برای کسی که به داوری پردازد (دین‌پرور، ۱۳۹۹: ۳۱۶).

در این پژوهش استعاره‌های مفهومی «وَ بَحْرًا لَا يُدْرِكُ قَعْرُهُ»، «وَ تَبْيَانًا لَا تُهْدِمُ أَرْكَانَهُ»، «وَ شِفَاءً لَا تُخْشَى أَسْقَامُهُ» و «وَ جَنَّةً لِمَنْ اسْتَأْلَمَ»، انتخاب و در ابتدا تبیین این عبارات از دیدگاه سه شرح مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ شرح مصباح‌السالکین ابن میثم که شرحی کلامی - فلسفی است و درعین حال به مسائل ادبی نیز توجه داشته است، شرح منهاج‌البراعه خوبی که به جنبه‌های ادبی و بلاغی توجه ویژه داشته است و پیام امام (ع) اثر مکارم شیرازی که با همکاری اندیشمندان در عصر حاضر نگاشته شده است. پس از بیان دیدگاه شروح سه‌گانه، عبارت در قالب دیدگاه نظریه آمیختگی مفهومی، ارزیابی و نتایج استخراج‌شده ارائه می‌شود.

۲-۲-۱. قرآن؛ دریایی عمیق

«وَ بَحْرًا لَا يُدْرِكُ قَعْرُهُ» دریایی که قعرش درک نمی‌گردد.

شرح: جمله (و بحرا لا یدرک قعره) اشاره به اسرار پنهانی و دقایق علوم است که در قرآن مجید وجود دارد و فراتر از اندیشه‌هاست و جز خاصان درگاه الهی به آن نمی‌رسند. در احادیث اسلامی به بطون متعدد قرآن مجید اشاره شده‌است (مکارم شیرازی، ۱۳۹۵: ۷۰۶/۵). دریایی است که ژرفای آن را نمی‌توان یافت، واژه بحر از دو نظر برای قرآن استعاره شده‌است، یکی از نظر عمق اسرار آن است و همان‌گونه که با فرورفتن در دریای ژرف به قعر آن نمی‌توان رسید. خردها و اندیشه‌ها نیز از این که بر اسرار قرآن احاطه پیدا کنند و به عمق معانی و مقاصد آن برسند ناتوان‌اند. دیگر به ملاحظه این است که قرآن معدن نفایس علوم و فضایل است. استعاره بحر برای قرآن در این‌جا بدین مناسبت ذکر شده که فواید و مقاصد حاصله از این کتاب الهی پایان‌ناپذیر و بر این بی‌انتهایی مهر تأیید زده شده‌است (ابن میثم، ۱۳۷۵: ۸۲۹/۳). استعاره دریا برای قرآن، به دلیل مشتمل بودن قرآن بر نکات شگفت‌انگیز، اسرار پنهان و علوم ظریف است که حتی با عزم و اراده درک نمی‌شوند (خویی، ۱۳۴۴: ۳۰۵/۱۲).

نکات قابل استنتاج در شروح فوق حاوی موارد ذیل است:

۱- مشتمل بودن قرآن بر اسرار پنهانی و دقایق علوم که فراتر از اندیشه انسان است.

۲- قرآن معدن نفایس علوم و فضایل است.

۳- فواید و مقاصد حاصله از این کتاب الهی پایان‌ناپذیر است.

این نکات بیشتر در اثر توجه به ویژگی «عمق دریا» به ذهن شارحان متبادر شده است، اما توجه به ویژگی‌های دیگر دریای عمیق که در اثر نگاهت بین عناصر دریا و کتاب به دست می‌آید حاوی نکات خلاقانه دیگری است که در ادامه بحث تحلیل می‌شود.

۲-۲-۱- بررسی عبارت «و بَحْرًا لَا يُدْرِكُ قَعْرَهُ» از دیدگاه آمیختگی مفهومی

در این‌جا مخاطب با دو فضای درون داد مواجه است فضای درون داد یک که مربوط به قرآن است و در ذهن مخاطب کتاب آسمانی که برای راهنمایی بشر نازل شده، شکل می‌گیرد و فضای دوم دریایی عمیق با وسعت زیاد و اسرار و شگفتی‌های فراوان. مخاطب با استفاده از دو فضای درون داد و فرافکنی انتخابی داده‌های دو فضا در فضای آمیخته می‌تواند به درک نوظهوری از قرآن دست پیدا کند، از جمله همان‌گونه که در عمق‌های مختلف آب شکل‌های متفاوتی از حیات جریان دارد؛ به‌طور مثال، پلانکتون‌ها (موجودات ذره‌بینی) در سطح دریا شناورند، جلبک‌های دریایی تا عمق صد متر دیده می‌شوند، بعضی ماهی‌ها و آبزیان دیگر در منطقه عمیق‌تر و بالاخره بعضی گونه‌ها چون اسفنج‌ها و مرجان‌ها کف‌زی هستند، قرآن نیز کتابی عمیق و دارای لایه‌های معارفی متفاوت و حیات‌بخش می‌باشد. دریای عمیق دارای اسرار و عجایب خلقت می‌باشد؛ چنان‌که در دعای جوشن کبیر می‌خوانیم «یا من فی البحار عجائبه» (قمی، ۱۳۸۸: ۱۵۹)؛ به همین ترتیب در قرآن عجایب و اسراری از معارف ناب وجود دارد.

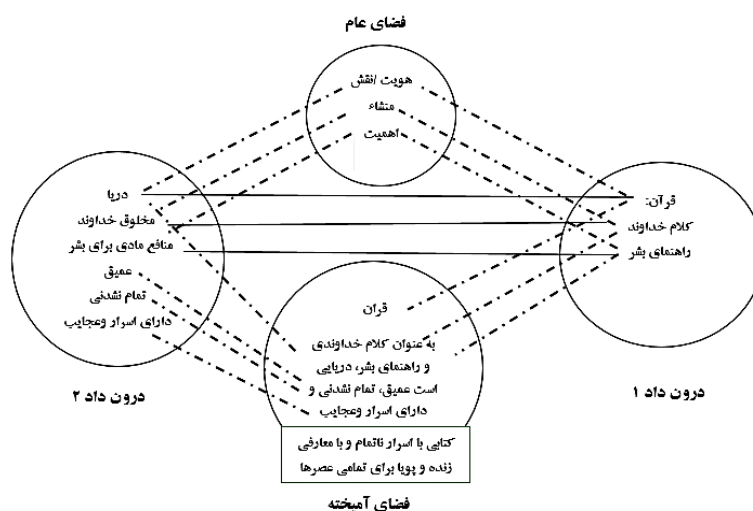
با توجه به وسعت بی‌کرانه دریاها، در نگاهت بحر، در عبارت دیگر نهج البلاغه که می‌گوید، «و بَحْرٌ لَا یُنْرِفُهُ الْمُسْتَنْزِفُونَ»، می‌توان گفت، قرآن نیز منبعی است که معارف نو و جدید آن‌هم تمام‌نشدنی است و هرگز برداشت از قرآن، آن را خالی از معارف نمی‌کند.

واپس‌فکنی: در این‌جا ممکن است مخاطب با استفاده از مفهوم نوظهوری که در فضای آمیخته از کتاب قرآن درک کرده است با واپس‌فکنی این داده‌ها به فضای درون داد یک (قرآن)، ویژگی‌های دیگری از دریا را برای قرآن نیز تصویرسازی کند. به‌عنوان مثال، با توجه به این‌که در هر یک از لایه‌های دریاهای عمیق اشکال متنوع حیات وجود دارد و ویژگی حیات، پویایی، نو شدن و عدم رکود است، قرآن نیز در سطوح معارفی (ظاهری و باطنی) همواره زنده و پویا بوده و در هیچ زمانی استنباط و دریافت معارف آن متوقف نمی‌شود. واپس‌فکنی دیگری که ممکن است روی دهد از این قرار است؛ دریا، زنجیره کاملی از حیات را دارد؛ به خاطر وجود تولیدکننده‌ها، هرگز از میزان منابع آن کاسته نمی‌شود و به خاطر وجود تجزیه‌کننده‌ها، اجساد و بقایای موجودات در آن انباشته نمی‌شود. طبق این وصف، قرآن نیز دوره و زنجیره کاملی از اصول و معارف حیات‌بخش دارد، در واقع ﴿تَبَيَّنَا لِكُلِّ شَيْءٍ﴾ (نحل/۸۹) است.

بالاخره واپس‌فکنی دیگری که در این زمینه تصویرسازی می‌شود از این قرار است که دریا عامل اصلی تولید اکسیژن است، تولیدکننده‌هایی مثل جلبک‌های تک‌سلولی و پرسلولی می‌توانند باعث تولید اکسیژن شوند که حیات انسان و سایر موجودات به آن وابسته است؛ به همین شکل وجود قرآن عامل تداوم حیات

معنوی انسان‌هاست و منبعی است که حیات طیبه و معنوی انسان‌ها در همه زمان‌ها به آن وابسته می‌باشد.

در نتیجه فراقنی‌های درون داد یک و دو و همچنین واپس‌فکنی صورت‌گرفته در این انگاره، مفهومی نوظهور در ذهن مخاطب شکل می‌گیرد؛ «کتابی با اسرار تمام‌نشدنی و دارای معارف نو و جدید در هر عصر و زمان». البته در ادامه شکل‌گیری چنین تصویری، ذهن مخاطب می‌تواند به‌سوی پذیرش مفهوم «معجزه بودن قرآن» و «جاودانگی» آن انگیزش پیدا کند.

شکل ۳. الگوی آمیختگی «و بَحْرًا لَا يُدْرِكُ قَعْرَهُ»

۲-۲-۲. قرآن؛ بنایی محکم

جمله «و تَبَيَّنَا لَا تُهَدِّمُ أَرْكَانَهُ» بنایی است که ستون‌های آن خراب نشود. و عِزًّا لَا تُهْزَمُ أَنْصَارُهُ بنایی است که ستون‌های آن خراب نشود.

شرح: قرآن تشبیه به بنایی شده است که ارکان و ستون‌های آن، چنان مستحکم است که هرگز ویران نمی‌شود و این اشاره به جاودانگی تعلیمات قرآن است (مکارم شیرازی، ۱۳۹۵: ۷/۷۰۷). بنیانی است که ارکانش ویران نمی‌گردد. واژه بنیان را برای آنچه قرآن بر آن مشتمل و در دل‌ها رسوخ یافته استعاره آورده و با ذکر ارکان که لازمه هر بنایی است این استعاره را ترشیح داده است (ابن‌میثم، ۱۳۷۵: ۳/۸۳۰). قرآن را به ساختاری محکم و مستحکم تشبیه کرد و آن را برای الفاظ، منظم بودن اجزاء و ارتباط و اتصال بخش‌هایی از قرآن با بخش‌های دیگر، استعاره آورده‌است؛ و گفته او، «ستون‌های آن نابود نمی‌شود»، ترشیح برای استعاره است که اشاره به ساختمان محکم دارد، همان‌گونه که چنین ساختمانی ایمن از هرگونه سستی و خرابی و ازهم‌گسیختگی است، قرآن نیز کتابی خلل‌ناپذیر و محفوظ از کاستی‌ها، نقص‌ها و کمبودهاست (خویی، ۱۳۴۴: ۳۰۶/۱۲).

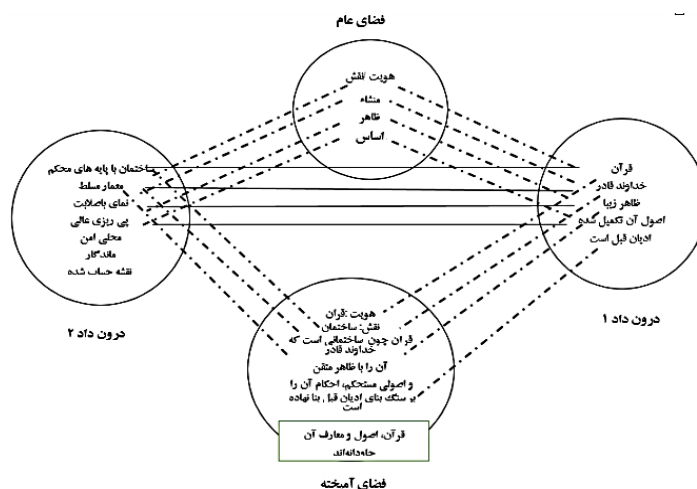
شارحان در تبیین مفهوم این استعاره مفهومی، به «جاودانگی تعلیمات قرآن»، «نظم و انسجام قرآن» و «عدم وجود نقص در آن» اشاره کرده‌اند که از ویژگی استحكام بنا به این مفاهیم دست‌یافته‌اند، الگوی آمیختگی مفهومی با فضا سازی ذهنی و نگاشت بین عناصر این فضاها، قدرت پردازش‌هایی دیگری به ذهن می‌دهد که در بیان شارحان با این ظرافت نیامده است، این الگوی توجه ذهن را از بنای مستحکم به سوی معمار مسلط و توانا، نقشه حساب شده و ... معطوف می‌دارد که از آن می‌توان به ویژگی‌های دقیق تری از قرآن دست‌یافت.

۲-۲-۱. بررسی عبارت «و تَبَيَّنَا لَا تُهْدِمُ أَرْكَانَهُ» از دیدگاه مفهوم آمیختگی ذهنی

در اینجا مانند مثال قبل، عامل؛ قرآن و ساختمان با پایه‌های محکم می‌باشند. «قرآن» هویت و «ساختمان» نقش، در دو فضای درون داد اول و دوم می‌باشند. با به‌کارگیری فرایند ترکیب و تکمیل در فضای آمیخته می‌توان در رابطه با قرآن به این مفاهیم دست یافت؛ همان‌گونه که ساختمان با پایه‌های محکم نشان از معمار مسلط دارد، قرآن از طرف خداوند «علی کل شیء قدیر» به‌عنوان دژی محکم برای انسان‌ها فراهم شده است. ساختمان دارای پایه‌های محکم هم ماندگار است و هم دارای نمایی باصلابت که نشان از درونی مستحکم با مصالح فراخور چنین ساختمانی دارد؛ قرآن نیز با پایه‌های معارفی محکم و والا در تمام شئون، نشان از آن دارد که هرگز خللی در ارکان آن ایجاد نمی‌شود، همان‌گونه که در سوره فصلت آمده است: ﴿لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ (فصلت/ ۴۱ و ۴۲). در ضمن از آنجا که بنای مستحکم، ظاهری متقن دارد که نشان از بافت منسجم و محکم خود دارد؛ قرآن نیز همان‌گونه که حضرت علیه‌السلام فرمودند: «إِنَّ الْقُرْآنَ ظَاهِرُهُ أَمِينٌ وَ بَاطِنُهُ عَمِيقٌ» (خطبه/ ۱۸)، از ظاهری مجلل و باطنی عمیق، ریشه‌دار و منسجم برخوردار است. ساختمانی با پایه‌های محکم نشان‌دهنده آن است که می‌تواند محلی امن برای آسایش و رفاه انسان در این دنیا محسوب شود؛ قرآن نیز با داشتن اصولی مستحکم محلی امن و به دور از وسوسه شیطان و نفس می‌باشد که هر کس به آن وارد شود احساس آسایش و آرامش کند؛ همان‌گونه که در فرازی دیگر از همین خطبه آمده است: «و مَقِيلًا مَنِيْعًا ذُرْوَةً» که در شرح این عبارت در شرح آیت‌الله مکارم آمده است، دشمن اصلی انسان، هوای نفس و شیطان است و ناامنی‌ها نیز از همین‌جا سرچشمه می‌گیرد. کسی که در پناه قرآن قرار می‌گیرد، بر قله رفیع سلامت و سعادت و در عزت و امنیت خواهد نشست (مکارم شیرازی، ۱۳۹۵: ۷/۷۱۳). ساختمانی با این ویژگی نشان از نقشه حساب شده و عالمانه دارد؛ قرآن نیز از تدبیر خداوند متعال منشأ گرفته که بر اساس آنچه از خود آیات قرآن برمی‌آید، این تدبیر در نقشه حساب شده عالم هستی یعنی «لوح محفوظ» ثبت شده است: ﴿تِلْهُ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ، فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ﴾ (بروج/ ۲۱ و ۲۲). ساختمانی محکم نشان از پی‌ریزی بر بستری اصولی و مستحکم دارد؛ قرآن نیز بسان ساختمانی است که بر بستر معارف توحیدی ادیان قبلی پی‌ریزی شده است، پس شالوده‌ای بنیادین و ریشه‌دار دارد.

تصویرسازی‌های شکل گرفته تا این مرحله را می‌توان در جمله ذیل خلاصه کرد؛ «قرآن چون ساختمانی است که خداوند قادر آن را با ظاهر متقن و اصولی مستحکم، احکام آن را بر سنگ بنای ادیان

قبل بنا نهاده است». از بسط جمله می‌توان به مفهوم «جاودانگی» قرآن رسید و این جاودانه بودن دو نوع برداشت را به ما می‌دهد، اول آن که مربوط به ماندگاری متن و دور بودن آن از خدشه است و دوم جاودانه بودن و برقرار بودن اصول و معارف آن در جامعه انسانی است. حتی اگر حوادث و رویدادهای جوامع انسانی به سمتی برود که قرآن از مرکز توجهات به‌عنوان کانون دستورالعمل‌های بهزیستی خارج گردد؛ ولی نور وجود قرآن در جوامع انسانی هرگز خاموش نخواهد شد که فرمود: ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ (صف/۸).

شکل ۴. الگوی آمیختگی «و تَبَيَّنَا لَا نُهَدِمُ أَرْكَانَهُ»

۲-۲-۳. قرآن؛ دارویی شفابخش

«و شِفَاءٌ لَّا تُخْشَىٰ أَسْقَامُهُ» «شفایی است که بیم بیماری در آن نیست».

شرح؛ تعبیر به «شفاء» درباره قرآن در خود قرآن آمده است؛ در آیه ۵۷ سوره «یونس» می‌خوانیم: ﴿قَدْ جَاءَ تَكْوِينُكُمْ مَوْعِظَةً مِّن رَّبِّكُمْ وَ شِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ﴾؛ از سوی پروردگار شما اندرزی برای شما آمد و چیزی که شفابخش بیماری‌های (اخلاقی) در سینه‌هاست. در آیه ۸۲ سوره «اسراء» آمده است: ﴿وَنُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾؛ و از قرآن آنچه شفاء و رحمت است برای مؤمنان نازل می‌کنیم. حتی از بسیاری از روایات معصومین استفاده می‌شود که قرآن مجید اضافه بر این که درمان بیماری‌های عقیدتی و اخلاقی است، درمان بیماری‌های جسمانی نیز هست (مکارم شیرازی، ۱۳۹۵: ۷/۷۰۷). در ترجمه شرح ابن میثم آمده است؛ شفایی است که بیم بیماری در آن نیست، چنان که خداوند متعال فرموده است: ﴿و نُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾ و آشکار است که تدبیر در قرآن و اسرار آن موجب بهبود نفوس بشری از بیماری نادانی و عوارض خوی‌های زشت و اخلاق ناپسندیده است و این شفایی است که در پی آن بیم بیماری نیست. علاوه بر این چنان که پیش از این گفته‌شده قرآن برای بدن‌ها نیز مایه شفا و بهبودی است

(ابن میثم، ۱۳۷۵: ۸۳۰/۳). در منهج البراعه، ضمن بیان درمان برای جسم و روح و آوردن احادیثی در رابطه با تأثیر قرآن بر جسم، بر تأثیر روح از آیات قرآن در زایل کردن جهل و شک اشاره شده و نتیجه‌ای شبیه به شرح این میثم که پیش از این ذکر شد را آورده است. (خویی، ۱۳۴۴: ۳۰۶/۱۲).

بر اساس شروح ذکر شده، مطالب قابل استنباط غالباً تحت دو عنوان ذیل قابل جمع‌آوری است:

۱- قرآن علاوه بر درمان بیماری‌های عقیدتی و اخلاقی، درمان‌کننده بیماری‌های جسمانی نیز هست.

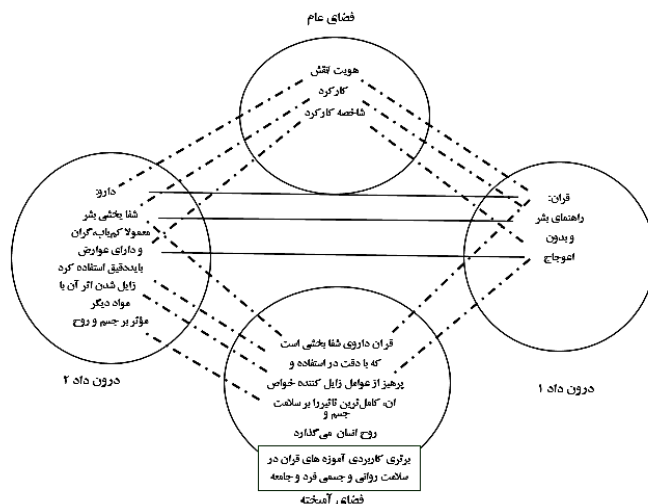
۲- قرآن زایل‌کننده جهل و شک است.

آنچه که پس از ترسیم طرح در فضای آمیخته در این مورد شکل می‌گیرد؛ در اثر بسط ذهن به ویژگی‌های «داروی مطمئن با اثربخشی جامع» است؛ ویژگی‌هایی چون ذی‌قیمت بودن و نادر بودن، توجه به شرایط استفاده از چنین دارویی، عدم عوارض جسم و روحی آن و... که این ظرافت‌ها معمولاً در شروح مغفول مانده است. معطوف شدن ذهن به چنین ویژگی‌هایی که در اثر کاربرد این مدل حاصل می‌شود، دامنه تبیین استعاره را وسیع‌تر و عمیق‌تر می‌نماید.

۲-۳-۱. بررسی عبارت «و شفاءً لا تُخشى أسقامه» از دیدگاه مفهوم آمیختگی ذهنی

آنچه بر اساس داده‌های درون داد یک و دو و نگاشت بین آن‌ها، بر اساس طرح ذیل در فضای آمیختگی مفهومی به دست می‌آید، به این قرار است؛ همان‌گونه که داروی با ویژگی شفابخشی صد درصد و مطمئن، کمیاب و در ضمن گران می‌باشد؛ قرآن نیز کتابی است کمیاب و نادر، از این نظر که در بین کتب آسمانی تنها کتابی که بدون تحریف باقی‌مانده است و از منظری دیگر منظومه معارف ناب و جامع قرآن را به‌ندرت می‌توان در سایر کتب آسمانی یافت. در نتیجه چنین ویژگی‌هایی، قرآن کتابی است که در مقابل دیگر کتب از ارزشمندی بالایی برخوردار می‌باشد. داروی شفابخش می‌تواند هم بر جسم و هم بر روح تأثیر گذارد، قرآن نیز همچون دارویی است که برای شفای بیماری‌های روحی و جسمی مؤثر است. معمولاً داروهایی که انسان استفاده می‌کند، دارای عوارض جسمی و روحی است، هرچند که بشر سعی نموده میزان عوارض حاصل از دارو را کم کند، لذا باید این داروها از نظر مقدار و زمان استفاده به‌طور دقیق مورد استفاده قرار گیرد؛ در مقابل قرآن کتابی است که فاقد هرگونه عوارض برای انسان خداجو می‌باشد. با قرآن و آیات و دستورالعمل‌های آن انسان می‌تواند به سعادت اخروی و دنیوی دست پیدا کند. این موضوع در عبارت دیگر حضرت در همین خطبه آمده است که «و دواءٌ لیسَ بَعْدَهُ داءٌ»: «قرآن دارویی است که با آن بیماری وجود ندارد» (خطبه/۱۹۸). نکته‌ای که در استفاده و بهره‌مندی از قرآن حائز اهمیت است آن‌که در تفسیر و برداشت از آن، نباید دچار عارضه خودرایی شد و لذا باید در تفسیر معارف قرآنی بسیار دقیق عمل کرد و یا این‌که از آثار و گفته‌های عالمان باریک‌بین و پاک دست در این زمینه استفاده نمود. معمولاً آثار داروی شفابخش در اثر هم‌زمانی مصرف با بعضی از مواد غذایی و یا داروهای دیگر ممکن است زایل شده و یا حتی آثار منفی در بدن ایجاد نماید؛ فرد مسلمان نیز باید توجه داشته باشد که اثر شفابخشی قرآن با ارتکاب گناهان کمرنگ و حتی ممکن است زایل می‌شود. به عبارتی، انجام گناه و خواندن قرآن و انتظار شفابخشی قرآن بر روح و جسم در یک‌جا جمع نمی‌شود.

در مطالبی که گذشت حاصل فرآیند ترکیب و تکمیل داده‌ها در فضای آمیخته، قرآن به‌عنوان داروی شفابخشی تصور می‌شود که با دقت در استفاده و پرهیز از عوامل زایل‌کننده خواص آن، کامل‌ترین تأثیر را بر سلامت جسم و روح انسان می‌گذارد. در نهایت فرآیند بسط یا گسترش مفهوم در این فضا، «برتری کاربردی آموزه‌های قرآن در سلامت روانی و جسمی فرد و جامعه» را در ذهن پرورش می‌دهد.

شکل ۵. الگوی آمیختگی «و شفاءً لا تُخشى أسقامه»

۲-۲-۴. قرآن؛ سپری اطمینان‌بخش

جمله «و جُنَّةٌ لِمَن اسْتَأْذَمَ» سپری است برای آن کس که با آن خود را ببوشاند.

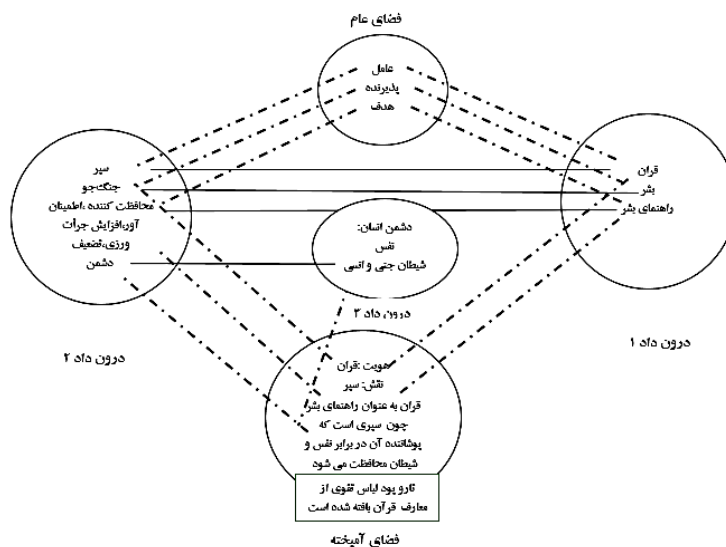
شرح: و سپر بازدارنده از بلا برای آن که آن را در برکند، سپر است برای کسی که جامه رزم پوشد، یعنی قرآن برای کسی که آن را مانند زره به تن کند و وسیله دفاع خود سازد سپر و نگهبان است (ابن‌میثم، ۱۳۷۵: ۸۳۴/۳). در تبیین این جمله در پیام امام آمده‌است: «آن را زرهی شمرده که انسان را در نبرد با دشمنان از گزند حوادث، حفظ می‌کند، هم دشمنان ظاهری و مخالفان اسلام و هم دشمنان باطنی و درونی؛ یعنی هوای نفس و هم دشمنی پنهانی یعنی شیطان» (مکارم شیرازی، ۱۳۹۵: ۷/۷۱۴). منظور این است که قرآن محافظی برای قاری آن در برابر بلایای دنیا و آخرت می‌باشد (خوبی، ۱۳۴۴: ۱۲/۳۰۶).

آنچه از شرح عبارت فوق در کلام شارحان آمده، اشاره به این دارد که مجهز شدن به دانش قرآن باعث می‌شود که انسان در مقابل دشمنان ظاهری و باطنی و بلایای دنیا و آخرت محفوظ بماند. شارحان در تبیین استعاره مفهومی به ویژگی حفاظت آن تکیه نموده‌اند درحالی‌که طبق الگوی ترسیم‌شده ذیل (شکل ۶)، علاوه بر این ویژگی می‌توان به جنس زره، آرامش روانی و ایجاد حس اعتماد به نفس حاصل از همراه داشتن آن را نیز مدنظر گرفت که توجه به چنین ویژگی‌هایی، طبق بررسی ذیل، دریچه‌هایی از مفاهیم دیگر در رابطه با قرآن را برای ما می‌گشاید.

۲-۴-۱. بررسی عبارت «و جُنَّةٌ لِّمَنِ اسْتَأْذَنَ» از دیدگاه مفهوم آمیختگی ذهنی

همان‌گونه که پیش‌تر ذکر شد ممکن است طرح آمیختگی مفهومی همیشه از الگوی چهار فضایی تبعیت نکند. در این مورد ما با سه فضای درون‌داد مواجه هستیم. قرآن به‌عنوان فضای درون‌داد یک، سپر؛ درون‌داد دو و دشمن، درون‌داد سه. ابتدا نگاهی‌هایی در ذهن بین درون‌داد یک و دو صورت می‌گیرد و نقش قرآن به‌عنوان «سپر بازدارنده در مقابل دشمن» با فرافکنی داده‌های درون‌داد دو شکل می‌گیرد. سپس در ذهن فضای سوم در پاسخ به سؤال «ماهیت دشمنی که این سپر بازدارنده، بناست با آن مقابله کند، چیست؟»، شکل می‌گیرد. با نگاهی داده‌های فضای سوم در فضای آمیخته فرایند ترکیب و تکمیل می‌تواند به شرح ذیل صورت پذیرد؛ برخی از ویژگی‌ها سپر با ویژگی‌ها قرآن درهم‌آمیخته شده به‌طوری که می‌تواند به‌طور دقیق‌تری و موثکافانه‌تر واقعیت را ترسیم کرده، قرآن را معرفی کند. با توجه به الگوی ترسیم شده، می‌توان به این نتیجه رسید که قرآن مانند سپری می‌باشد که حاملان، سنگینی و وقار آن را حس می‌کند و این سنگینی و وقار باعث محدودیت عملکرد وی می‌شود، محدودیتی که وسعت وجودی او را نامحدود ساخته، مانع از انحراف و افتادن وی در دامن گناه و معصیت می‌شود.

فرد مجهز به زره قرآن چون جنگجوی زره‌پوش در میدان جهاد احساس آرامشی نیز از این تجهیز دارد. لذا این تجهیز، از یک‌سو باعث جرأت‌ورزی فرد حامل قرآن، در میدان مبارزه با نفس و شیطان شده و از سوی دیگر، او را قادر می‌سازد که در مقابل وسوسه‌های شیاطین انسی و جنی، شجاعانه ایستادگی نماید که فرمود: ﴿إِنَّ الدِّينَ اتَّقُوا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ﴾ (اعراف/۲۰۱) در این حالت در دل دشمن چنین مبارزی، ترس و واهمه شکست ظاهر گشته، میدان نبرد را به نفع وی ترک می‌نماید. فردی که مجهز به سلاح معرفت وسیع قرآنی است، راه مبارزه با گناه برای وی آسان‌تر می‌شود. چنین انسانی با داشتن این سپر قوی با ورود به فضای آلوده جامعه - که بسان میدان مبارزه و جهاد می‌ماند - فضایی که افراد غیر مجهز به این زره بازدارنده، به‌آسانی مورد هجمه نفس و شیاطین انسانی و جنی قرار می‌گیرند، قادر به حفظ عزت‌نفس و خویش‌داری است. پس مفهوم «قرآن به‌عنوان راهنمای بشر چون سپری است که پوشاننده آن در برابر نفس و شیطان محافظت می‌شود»، تصویر ذهنی از قرآن در فضای آمیخته است که نتیجه بسط و گسترش این تصویر، معنی نوظهور «تار و پود لباس تقوی از معارف قرآنی بافته شده است»، می‌باشد. گسترش و بسط مفهوم، ذهن را به این‌سو سوق می‌دهد که مفهوم تقوی زمانی در شخص نهادینه می‌شود که رعایت اصول و فرامین قرآنی در وی ملکه شده‌باشد.

شکل ۶. الگوی آمیختگی «و جِنَّةٌ لِّمَنِ اسْتَأْذَنَ»

۳. نتیجه‌گیری

کاربست «نظریه آمیختگی مفهومی» که در حقیقت برآیند آرای شناختی قبلی، یعنی استعاره ادراکی و فضاهای ذهنی است می‌تواند در تبیین استعاره‌های مفهومی نهج‌البلاغه، با ایجاد فضاهای ذهنی عمیق‌تر و دقیق‌تر، ما را به استنتاج نکات و مفاهیم جدیدی رهنمون سازد. در این مقاله تلاش شد تا چهار استعاره مفهومی در رابطه با معرفی «قرآن کریم» از خطبه ۱۹۸، با کاربری «نظریه آمیختگی مفهومی» مورد واکاوی قرار گیرد. با بهره‌گیری از الگوی چهار فضایی مطرح‌شده در این نظریه و با توجه به اصول حاکم بر آن و نگاشت بین داده‌ها در فضاهای درون داد و آمیختن آن‌ها در فضای آمیختگی، با دیدی جامع‌تر جنبه‌های معنایی مختلفی از استعاره‌های مفهومی مکشوف گردید که این وسعت معنایی در شروح کمتر قابل مشاهده است.

در ضمن نتایج حاصله در تبیین هر عبارت استعاری نشان از آن دارد که امام (ع) در بهره‌گیری از ترکیبات استعاری، جهت توصیف موضوع، دیدی تک‌بعدی نداشته و تمام ابعاد تفاوت و یا شباهت بین موضوع انتزاعی (حوزه مقصد) با موضوع ملموس (حوزه مبدأ) را با گستره دانش خویش مدنظر داشته است.

منابع

- قرآن کریم، (۱۳۸۰). ترجمه مکارم شیرازی، ناصر، تهران: دفتر مطالعات تاریخ معارف اسلام.
- ابن‌میثم، کمال‌الدین (۱۳۷۵). شرح نهج‌البلاغه ابن‌میثم، ترجمه محمداصداق عارف و همکاران، ج ۳، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- اورکی، غلامحسین؛ ویسی، الخاص و شکرآمیز، منصوره. (۱۳۹۷). سازوکار شناختی آمیختگی و نقش آن در مفهوم‌سازی‌های قرآنی، تازه‌های علوم شناختی، ۲۰(۱)، ۷۴-۸۹.
- اونز، وی ویان و ملانی گرین. (۱۳۹۸). الف-ب زبان‌شناسی شناختی، ترجمه جهان‌شاه میرزاییگی، تهران: نشر آگاه.
- تیلور، جان آر و لیتل مور، جانت (۱۳۹۶). راهنمای زبان‌شناسی شناختی، ترجمه وجیهه فرشی و نجمه فرشی، تهران: انتشارات نویسه پارس.
- حاجی‌قاسمی، فرزانه و عابدی‌جزینی، مهدی (۱۳۹۸). آموزش مفهومی مرگ در نمونه‌هایی از شعر جاهلی بر اساس نظریه آمیختگی مفهومی با الگوی چهار فضایی فوکونیه و ترنر، ادب عربی، دوره یازدهم، شماره ۲، ۱۵۱-۱۶۶.
- حسنی جلیلیان، فاطمه و حق‌بین، فریده (۱۳۹۸). بررسی مقوله فعل از دیدگاه سرنمونی و بر اساس معیارهای معنایی گیون، هر فعل یک مقوله، مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران، ۱۱(۲)، ۳۳-۵۳.
- خوئی، حبیب‌الله (۱۳۴۴). منهاج البراعه فی شرح نهج‌البلاغه، ج ۱۲، قم: انتشارات المکتبه الاسلامیه.
- راسخ مهند، محمد (۱۳۹۳). درآمدی بر زبان‌شناسی شناختی، تهران: انتشارات سمت.
- شریف‌الرضی، محمدبن‌حسین (۱۳۷۹). نهج‌البلاغه، ترجمه سید جمال‌الدین دین‌پرور، تهران: بنیاد نهج‌البلاغه.
- قادری بی‌باک، مهری؛ غضنفری، سید اکبر و جنتی‌فر، محمد (۱۳۹۷). بررسی و تحلیل استعاره‌های شناختی نهج‌البلاغه در حوزه دنیا و آخرت، پژوهش‌های نهج‌البلاغه، ۱۷(۵۶)، ۸۵-۱۰۸.
- کلانتری خاندانی، عزت‌الله، محمدی‌نیا، مهدی و اکبری‌زاده، مسعود (۱۴۰۰). بررسی استعاره‌های مفهومی خشم در قرآن کریم بر اساس دو نظریه عصب-زیستی و کنش مفهومی، زبان پژوهی، ۱۳(۳۸)، ۶-۳۵.
- گلفام، ارسلان و علوی، فاطمه (۱۳۸۶). نگاهی به معناشناسی فضاهای ذهنی، علوم انسانی دانشگاه الزهراء، شماره ۶۳ و ۶۴، ۲۰۹-۲۳۲.
- لبش، علی‌اکبر؛ نجفیان، آرزو؛ روشن، بلقیس و سلطانی، سید علی‌اصغر (۱۳۹۷). مراحل ساخت معنا در خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه از دیدگاه نظریه آمیختگی مفهومی، جستارهای زبانی، شماره ۴۸، ۱-۲۳.
- لیکاف، جرج و مارک جانسون (۱۳۹۶). استعاره‌هایی که با آن زندگی می‌کنیم، ترجمه جهان‌شاه میرزا بیگی، تهران: نشر آگاه.
- مرادیان قبادی، علی‌اکبر (۱۴۰۰). تحلیل مفهوم شیطان در خطبه هفتم نهج‌البلاغه بر اساس نظریه آمیختگی مفهومی، پژوهش‌نامه نهج‌البلاغه، شماره ۳۴، ۲۱-۵۰.
- مکارم شیرازی، ناصر؛ امامی، محمد جعفر؛ آشتیانی، محمد رضا؛ ارسطو، محمد جواد؛ بهادری، ابراهیم؛ داودی، سعید و قاسمی احمد (۱۳۹۵). پیام امام امیرالمؤمنین علیه‌السلام، ج ۷، چ ۷، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- نجفی، آزاده؛ شریفی، شهلا و پهلوان، محمدرضا (۱۳۹۹). خلق شخصیت نوظهور در متن زبانی با کمک آمیختگی مفهومی، جستارهای زبانی، شماره ۶ (پیاپی ۶۰)، ۳۱۹-۳۴۹.

- نقی‌زاده، محمود و اورکی، غلامحسن (۱۳۹۵). «تحلیل شناختی ساختار مفهومی قرآن در چارچوب نظریه فضاهای ذهنی فوکونیه با تکیه بر ۱۵ جزء دوم»، ذهن، شماره ۶۵، ۱۲۱-۱۴۲.
- Fauconnier, G. & Turner, M. (1998). *Conceptual Integration Networks*, Netherlands: Elsevier Publishing.